ҮЗЕЈИР ҺАҸЫБӘЈОВ

ЕНСИКЛОПЕДИЈАСЫ

Ћ61(96) Ћачыбәјов

232279

АННОТАСИЈА

"Үзејир Ћачыбәјов енсиклопедијасы" охучуну Азәрбајчан мәдәнијјәтинин ән көркәмли хадимләриндән бири олан даһи Ү. Ћачыбәјовун һәјат вә јарадычылыгы илә таныш едир. Кениш охучу күтләси үчүн нәзәрдә тутулмуш бу енсиклопедијада Үзејир бәјин мүһүм мусиги әсәрләри, мәгаләләри, онун әһатәси, һәмкарлары, гоһумлары, тәләбәләри, ардычыллары, тәдгигатчылары, әсәрләринин әсас ифачылары вә б. һагда мәгаләләр верилмишдир.

Бир сыра әдәбијјат вә инчәсәнәт хадимләринин әмәјинин бәһрәси олан зәнкин иллүстрасијалы бу енсиклопедијада 550-дән чох мәгалә вардыр. Китаба Ү. Ћачыбәјовун кениш охучу күтләсинә аз мә'лум олан бир сыра мәгалә вә фелјетонлары да дахил едилмишдир.

© Азәрбајчан нәшријјаты, 1996

BİBLİOQRAFİYA
ŞÖBƏSİ

Ш 31(2А)
h 33

ҮЗЕЈИР ҺАҶЫБӘЈОВ ЕНСИКЛОПЕДИЈАСЫ

2332249

АЗӘРБАЈЧАН НӘШРИЈЈАТЫ

Бакы-1996

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

ЕЛМИ-РЕДАКСИЈА ШУРАСЫНЫН СӘДРИ
НАЗИМ ИБРАЊИМОВ

ЕЛМИ-РЕДАКСИЈА ШУРАСЫНЫН ҮЗВЛӘРИ

ЕЛМИРА АБАСОВА, ФАТМА АБДУЛЛАЗАДӘ, ВАСИФ АДЫКӨЗӘЛОВ, АНАР, МИРАББАС АСЛАНОВ *(сәдрин муавини)*, АЗӘР БАҒЫРОВ *(мәс'ул катиб)*, БӘХТИЈАР ВАЊАБЗАДӘ, ТОФИГ ГУЛИЈЕВ, ЕЛЧИН, СҮЛЕЈМАН ӘЛӘСКӘРОВ, НАЊАД ӘЛИЈЕВ *(сәдрин биринчи муавини)*, АЗӘР РЗАЈЕВ, ЗИБА СЕЈИДОВА, ИМРАН ХӘЛИЛОВ, РАМАЗАН ХӘЛИЛОВ

МҮӘЛЛИФЛӘРИН СИЈАЊЫСЫ

ЕЛМИРА АБАСОВА
ФАТМА АБДУЛЛАЗАДӘ
НАМИГ АБДУЛЛАЈЕВ
ӘЖДӘР АҒАЈЕВ
АНАР
МИРАББАС АСЛАНОВ
ЕЛХАН БАБАЈЕВ
АЗӘР БАҒЫРОВ
АДИЛХАН БАЈРАМОВ
ПОЛАД БҮЛБҮЛОҒЛУ
СӘАДӘТ ГАРАБАҒЛЫ
ЈАШАР ГАРАЈЕВ
БИЛГЕЈИС ГАРАЈЕВА
СОЛМАЗ ГАСЫМОВА
ЗЕМФИРА ГАФАРОВА
ЧАЊАНКИР ГӘЊРӘМАНОВ
ВАСИФ ГУЛИЈЕВ
ВИЛАЈӘТ ГУЛИЈЕВ
ЗҮМРҮД ДАДАШЗАДӘ
ЕЛЧИН
НАЊАД ӘЛИЈЕВ
ФӘРӘЊ ӘЛИЈЕВА
ИМРУЗ ӘФӘНДИЈЕВА
ЊҮСЕЈН ӘЊМӘДОВ
РАМИЗ ЗӨЊРАБОВ
НАЗИМ ИБРАЊИМОВ
СӘФӘР ИБРАЊИМОВ
ӘЊМӘД ИСАЗАДӘ
КҮЛНАРӘ ИСМАЈЫЛОВА
НӘСИМАН ЈАҒУБЛУ
АСЛАН КӘН'АН
ӘЗИЗ МИРӘЊМӘДОВ
БӘКИР НӘБИЈЕВ
МҮРСӘЛ НӘЧӘФОВ
МӘММӘД НУРУ ОҒЛУ
АТАХАН ПАШАЈЕВ
АЗӘР РЗАЈЕВ
ЊАФИЗ САДЫГ
ШАМИЛ САЛМАНОВ
ДИЛАРӘ СЕЈИДЗАДӘ
ЗИБА СЕЈИДОВА
ЗЕМФИРА СӘФӘРОВА
АРИФ СӘФИЈЕВ
МААРИФ ТЕЈМУРОВ
ШАЊИН ФАЗИЛ
АБДУЛЛА ФАЗИЛИ
СӘРДАР ФӘРӘЧОВ
ИМРАН ХӘЛИЛОВ
РАМАЗАН ХӘЛИЛОВ
ТОФИГ ЊАЧЫЈЕВ
ИМАМВЕРДИ ЊӘМИДОВ
АЈДЫН ЊҮСЕЈНЗАДӘ
РАФАЕЛ ЊҮСЕЈНОВ
МУСТАФА ЧӘМӘНЛИ

Енсиклопедијанын
нәшрә ћазырланмасында јахындан иштирак едәнләр:

Бәсти Исмајылова, Чәмилә Аббасова, Земфира Гулијева, Рә'на Мећдијева, Аллаһверди Мәммәдов, Ваһан Мәммәдов, Фирузә Нағыјева, Севда Ћачыјева

Рәссамлар: Заур Әлијев, Сәрдар Пирајеши
Техники редактор: Елмира Тағыјева

ГӘБУЛ ЕДИЛМИШ ӘСАС ИХТИСАРЛАР

ад. — адына
Азәрб. — Азәрбајҹан
азәрб. — азәрбајҹанлы
АДР — Азәрбајҹан Демократик Республикасы
АДК — Азәрбајҹан Дөвләт Консерваторијасы́
АДТ — Азәрбајҹан Милли Драм Театры
АДУ — Азәрбајҹан Дөвләт Университети
АОБТ — Азәрбајҹан Дөвләт Опера вә Балет Театры
акад. — академик
гәс. — гәсәбә (си)
губ. — губернија (сы)
е. д. — елмләр доктору
е. н. — елмләр намизәди
ЕА — Елмләр Академијасы
әмәкдар арт. — әмәкдар артист (и)
әмәкдар инч. хад. — әмәкдар инчәсәнәт хадими
ин-т — институт
к. — кәнд (и)
м. үзвү — мүхбир үзвү
орк. — оркестр
проф. — профессор
реж. — режиссор
респ. — республика
симф. — симфоник
унт. — университет
фп. — фортепиано
халг арт. — халг артисти
халг рәс. — халг рәссамы
ш. — шәһәр (и)
штг — шәһәр типли гәсәбә (си)

Енсиклопедијада мәгаләләр әлифба сырасы илә дүзүлмүшдүр. Үмуми гәбул олунмуш ихтисарлардан әлавә, бу нәшр үчүн ишләнилмиш ихтисарлар да тәтбиг едилмишдир.

Мәгаләнин адыны тәшкил едән сөз, мәтндә јалныз баш һәрфлә көстәрилир.

О Х У Ч У Ј А

Үзејир Һачыбәјов енсиклопедијасы үзәриндә ишә әмәли олараг 1985 илдә -- бәстәкарын анадан олмасынын 100 иллик јубилејиндән сонра башланса да, бу идеја мәндә һәлә 1975 илдә, о дөврдә республикамыза рәһбәрлик едән Һејдәр Әлијевин тәшәббусу вә фәал иштиракы илә Бакыда Үзејир Һачыбәјовун хатирә ев-музејинин ачылдыгы вахтларда јаранмышды. Бу мәгсәдлә тәшкил олунмуш ишкүзар груп фасиләләрлә дә олса, енсиклопедијанын јарадылмасы үзрә иш апарырды.

Үзејир бәјин 90, 100 вә 110 иллик јубилејләринин кечирилмәсинин билаваситә тәшкилатчысы мөһтәрәм президентимиз Һејдәр Әлијев даһи бәстәкарын 110 иллик јубилејиндәки парлаг чыхышында онун јарадычылыгыны, халгымыз гаршысындакы хидмәтләрини јүксәк гијмәтләндирәрәк демишдир: "Үзејир Һачыбәјов фөвгәл'адә фитри исте'дады, бөјүк фәдакарлыгы, мүкәммәл тәһсили, елми, вәтәнпәрвәрлији, ичтимаи-сијаси фәалијјәти илә халгымызын бөјүк шәхсијјәтләриндән бири олмуш, дүнја корифејләринин ән сырасында дуран, Азәрбајчаны тәмсил едән көркәмли шәхсијјәт олмушдур".

1993 илдән башлајараг јарадычы груп Азәрбајчан мәдәнијјәти үчүн мүстәсна әһәмијјәтли бу иши инам вә гәтијјәтлә давам етдирди. Бу күн шәрәфли олдугу гәдәр дә чәтин вә көркин әмәјин бәһрәси олан енсиклопедија Ү. Һачыбәјов дүһасынын, мусиги вә театр сәнәтимизин, әдәбијјатымызын -- бир сөзлә милли мәдәнијјәтимизин чохсајлы пәрәстишкарларынын мүһакимәсинә тәгдим едилир. Үзејир Һачыбәјов енсиклопедијасы Азәрбајчанда илк шәхсијјәт енсиклопедијасыдыр. Мә'лумдур ки, харичи өлкәләрдә шәхсијјәт енсиклопедијаларынын нәшри кениш јајылмышдыр. А. Дантејә, В. Шекспирә, И. В. Көтејә, И. Ф. Шиллерә, Л. ван Бетһовенә, Ч. Диккенсә, Т. Шевченкоја вә б. һәср едилмиш енсиклопедијалар бурахылмышдыр. Шәхсијјәт енсиклопедијаларынын нәшри чох мүрәккәб вә чәтин бир ишдир. Тәкчә ону хатырлатмаг кифајәтдир ки, һәјат вә јарадычылыгынын өјрәнилмәсинә чохсајлы монографијалар һәср олунмуш, гыса өмрүнүн аз гала һәр аны, әсәрләри бүтүн инчәликләринә, тәфәррүатына гәдәр ачылмыш М. Ј. Лермонтов һаггында енсиклопедијанын нәшрә һазырланмасына 20 илә јахын вахт сәрф едилмишдир. Биздә дә енсиклопедијанын нәшринә һазырлыг бирдән-бирә, һәм дә тәкчә јухарыда бәһс етдијимиз илләрдә башланмамышдыр. Узун илләр бојү сәнәтшүнас-мусигишүнас алимләр, әдәбијјатшүнаслар, фәлсәфәшүнаслар бу даһи бәстәкар, мусигишүнас, публисист, драматург, мүтәфәккир вә ичтимаи-сијаси хадимин һәјат вә јарадычылыгыны һәртәрәфли тәдгиг едиб өјрәнмишләр. Бу ишдә мүхтәлиф нәсилләрә мәнсуб алимләрин -- Губад Гасымов, Гулам Мәммәдли,

Мирзә Ибраһимов, В. С. Виноградов, Хуршид Ағајева, Фирудин Көчәрли, Мираббас Асланов, Чаһид Гулијев, В. Корјев, Елмира Абасова, Земфира Сәфәрова вә б.-ларынын бөјүк хидмәтләри олмушдур.

Јарым әсрә јахын бундан әввәл арамыздан кетмиш Үзејир Һаҹыбәјов муасирләриндән узаглашдыгча, ады Азәрбајҹан халгынын мәдәни инкишафынын гызыл әсри олан XX әсрин тарихи, мәдәнијјәти, инҹәсәнәти, әдәбијјаты, публисистикасы, маариф илә гырылмаз телләрлә бағлы олан бу даһи шәхсијјәт һаггында чохшахәли билкиләри умумиләшдириб, тәсниф етмәк, енсиклопедик системә саларағ күлл һалында -- сораг китабы шәклиндә кәләчәк нәсилләрә чатдырмаг тарихи бир зәрурәт кими гаршыја чыхмышдыр. Азәрбајҹан мәдәнијјәтинин мисилсиз вүс'әт, дүнја шөһрәти газанмасында чох мүһүм рол ојнамыш бу даһи шәхсијјәтин Инсан вә Сәнәткар талејинин билаваситә бағлы олдугу үгурлу-үгурсуз, кешмәкешли, ичтимаи-сијаси сарсынтылар вә шәхси фаҹиәләрлә долу тарихимизин мәнзәрәсини тәчәссүм етдирән Үзејир Һаҹыбәјов енсиклопедијасында бәстәкарын һәјат вә јарадычылығынын бүтүн дөврләри вә мәрһәләләри әһатә олунмушдур. Охучулар бурада Ү. Һаҹыбәјовун аиләси, гоһумлары, ушаглыг илләри, достлары, һәмкарлары, силаһдашлары, мусиги, театр вә әдәби мүһити, тәләбәләри, сәләфләри, онунла јарадычылыг үнсијјәтиндә олмуш алим вә јазычылар, инҹәсәнәт вә мәдәнијјәт хадимләри, әсәрләринин театр вә кино тәчәссүмүндә, ифасында хидмәти олан режиссорлар, дирижорлар, актјорлар, мүғәнниләр, мусигичиләр, рәссамлар, бәстәкарын елми јарадычылыг дүнјасы, чошгун ичтимаи-сијаси фәалијјәти, һәр бир әсәри һаггында мә'лумат верән мәгаләләрлә таныш олачаглар.

Үзејир Һаҹыбәјов енсиклопедијасындакы материалларын бөјүк әксәријјәти онун јарадычылыг јолуна һәср олунмушдур. Азәрбајҹанын көркәмли јазычысы Анарын енсиклопедијаја јаздыгы өн сөздә Ү. Һаҹыбәјовун чохшахәли, кениш мигјаслы јарадычылыгы бүтүн вүс'әти илә ачыгланыр, әсәрләри, јаратдыгы образлар әтрафлы тәһлил едилир, бәстәкарын өмүр вә сәнәт јолу ишыгландырылыр.

Ү. Һаҹыбәјовун өмүр салнамәсиндән бәһс едән мәгаләләрдә охучулар онун һәјат вә фәалијјәтинин бүтүн әсас һадисәләри -- Гори семинаријасында охунмасы, Москвада вә Петербургда мусиги тәһсили алмасы, бәстәкарлыг, педагожи, елми тәшкилатчылыг вә ичтимаи фәалијјәти вә с. һаггында мә'лумат алачаглар. Енсиклопедијада Ү. Һаҹыбәјовун публисист вә журналист фәалијјәти ајрыча јер тутур. Бурада онун мүхтәлиф дөври мәтбуат органларында -- гәзет, журнал вә топлуларда дәрч олунан актуал әдәби-тәнгиди, мусиги, елми, ичтимаи-сијаси, педагожи-тәрбијәви вә с. мөвзуларда публисистик јазы, фелјетон вә мәгаләләри һаггында мә'лумат верилир.

"Үзејир Һаҹыбәјов енсиклопедијасы"нда бәстәкарын харичи өлкә хадимләри илә јарадычылыг әлагәләринин, дөврүнүн көркәмли елм, әдәбијјат вә инҹәсәнәт хадимләри -- А. К. Глазунов, Р. М. Глиер, М. М. Ипполитов-Иванов, С. С. Прокофјев, Д. Д. Шостакович, Т. Н. Хренников, Рәшад Нури Күнтәкин, Сәид Нәфиси,

Д. И. Аракишвили, В. И. Долидзе, З. П. Палиашвили вә б. илә достлугунун, јарадычылыг үнсијјәтинин әкс олунмасына хусуси диггәт јетирилмишдир.

Енсиклопедијада бутун мәгаләләрдәки мә'луматлар вә фактлар, истисnасыз олараг, билаваситә Y. Һачыбәјовла, онун һәјат вә јарадычылыгы илә баглы шәкилдә верилир, умуми характерли мә'луматлар, бир гајда олараг, сәрф-нәзәр едилир. Енсиклопедија Y. Һачыбәјовун һәјат вә јарадычылыгы илә билаваситә баглы зәнкин иллүстрасија материаллары илә тәчһиз едилмишдир.

Групумуз енсиклопедијанын созлүјүнү тәртиб едәркән вә структуруну һазырлајаркән кениш охучу марагыны нәзәрә алмага чалышмыш, бу мәгсәдлә ән мухтәлиф саһә мүтәхәссисләрини -- мусигишунас, театршунас, әдәбијјатшунас, јазычы вә журналистләри, башлычасы исә Y. Һачыбәјову даим анан, севән, өјрәнән адамлары ишә чәлб етмишдир. "Үзејир Һачыбәјов енсиклопедијасы"ның нәшрә һазырланмасында әсас ишчи групу -- Наһад Әлијев, Мираббас Асланов, Азәр Багыров, Зиба Сејидова, Имран Хәлилов илә јанашы, мухтәлиф мәрһәләләрдә -- созлүјүн тәртибиндә вә чохсајлы музакирәләриндә, мәгаләләрин јазылмасында, редактәсиндә вә онлара рә'ј верилмәсиндә көркәмли бәстәкарларымыз, халг артистләри Тофиг Гулијев, Азәр Рзајев, Васиф Адыкөзәлов, јазычы, публисист вә тәнгидчиләримиз Анар, Елчин, Үзејир бәјин хатирә ев музејинин директору Рамазан Хәлилов, бөјүк бәстәкарын һәјат вә јарадычылыгының нуфузлу тәдгигатчылары Елмира Абасова, Земфира Сәфәрова вә б. јахындан иштирак етмишләр.

Шүбһәсиз ки, алимләримиз, мусигишунасларымыз заманамизин бөјүк бәстәкары Y. Һачыбәјовун јарадычылыгыны һәлә узун илләр бөју арашдырачаг, өјрәнәчәк, һаггында мухтәлиф фикирләр сөјләјәчәк, һәмишәјашар сәнәтинин јени-јени чаларларыны, мәзијјәтләрини ачачаг, нәшр едәчәкләр. Она көрә дә јарадычы коллектив енсиклопедијаны чапа һазырлајаркән гаршысына Y. Һачыбәјов һаггында там, биткин биликлөр топлусу әрсәјә кәтирмәк, сон сөз демәк мәгсәди гојмамыш, әләлхусус, бурада верилмиш мәгаләләрин сәһвләрдән хали олмасы, долгунлугу иддиасында дејил.

НАЗИМ ИБРАҺИМОВ
"Үзејир Һачыбәјов енсиклопедијасы"
елми-редаксија шурасынын сәдри

ДАҺИ БӘСТӘКАРЫМЫЗ

Үзејир дүнјасы... Бу дүнјаны әлбәттә Үзејир Һачыбәјов өзү јарадыб -- зәнкин төчүмеји-һалыјла, мүхтәлиф вә мүрәккәб дөврләрдән кечән өмүр јолујла, парлаг шәхсијјәтијлә, чохчәһәтли фәалијјәти илә вә шүбһәсиз, илк нөвбәдә өлүмсүз јарадычылығы илә. Бу сон дәрәчә кениш, әлван, бөјүк мигјаслы дүнјаны -- һадисәләри, тарихләри, фактлары, Үзејир бәјин өмрүнә, мусиги, әдәби, публисист әсәрләринә аид һәр мә'луматы, бөјүк сәнәткарла бағлы адлары -- системләшдирмәк, тәсниф едиб бир сораг китабында топламаг -- гаршыныздакы енсиклопедијанын әсас мәгсәдидир. Бу енсиклопедија Азәрбајчанда јаранан илк енсиклопедијадыр ки, үмуми, ја саһә характери дашымыр, тәк бир фәрдә һәср олунур. Бу да тәбиидир, чүнки мәһз Үзејир Һачыбәјов кими даһи бир шәхсијјәт шәхси енсиклопедијаја лајиг ола биләр. Белә бир енсиклопедијанын вачиблијинин вә әһәмијјәтинин сәбәби дә Үзејир Һачыбәјовун бәстәкар, алим, јазычы, публисист, ичтимаи вә сијаси хадим кими чохјөнлү фәалијјәти, Шәргин илк операсы -- "Лејли вә Мәчнун"ун, дүнја шөһрәтли "Аршын мал алан"ын вә "Мәшәди Ибад"ын, бүтүн бир халғын гејрәт, гәһрәманлыг вә чәнкавәрлик һимни кими сәсләнән "Короғлу" операсынын, "Сәнсиз" вә "Севкили чанан" мүәллифинин классик јарадычылығыдыр. Бу китаб дедијим кими, саһә енсиклопедијасы олмаса да, ичтимаи һәјатымызын вә сәнәтимизин бөјүк саһәләрини әһатә едир, чүнки истәр XX әср мусигимизин, истәр XX әср театрымызын тарихи, әсрин биринчи јарысында сијаси вә ичтимаи һәјатымызын мүрәккәб вә зиддијјәтли јолу -- Үзејир Һачыбәјовун адыјла сых сурәтдә бағлыдыр. Үзејир бәјдән данышмаг онун тәмасда олдуғу, јашча ондан бөјүк мүасирләри Хуршидбану Натәваны, Мир Мөһсүн Нәввабы, Чаббар Гарјағды оғлуну, Һәсән бәј Зәрдабини јада салмагдыр. Үзејир бәјин ичтимаи вә сијаси фәалијјәтиндән данышаркән мүхтәлиф мәрһәләләрдә онунла бир арада јашајыб-јарадан бөјүк шәхсијјәтләри хатырламамаг гејри-мүмкүндүр -- Чәлил Мәммәдгулузадәни вә Сабири, Әлибәј Һүсејнзадәни вә Әһмәд бәј Ағаоғлуну, Нәриман Нәриманову вә Мәммәд Әмин Рәсулзадәни, Ә. Һагвердијеви вә Јусиф Вәзир Чәмәнзәминлини, Һүсејн Чавиди вә Әһмәд Чавады, М. С. Ордубадини вә Әзим Әзимзадәни, Һ. Әрәблинскини вә Чәфәр Чаббарлыны, Сәмәд Вурғуну вә Исмајыл Һидајәтзадәни...

Үзејир Һачыбәјовун сәһнә әсәрләри нечә-нечә мүгтәдир театр устадынын јетишдији мәктәбдир. Һүсејнгулу Сарабскинин Мәчнуну вә Бүлбүлүн Короғлусу, Рәшид Бећбудовун Әскәри вә Мирзәаға Әлијевин Мәшәди Ибады, Рүбабә Мурадованын Лејлиси вә Фидан Гасымованын Күлчөһрәси, Зејнәб Ханларованын Әслиси вә Ағабаба Бүнјадзадәнин Һәсән ханы, Мөһсүн Сән'анинин Гочу Әскәри, Ағасадыг Кәрајбәјлинин Рүстәм бәји... Әһмәд Ағдамскинин, Һүсејнаға Һачыбабабәјовун, Һәгигәт Рзајеванын, Мустафа Мәрдановун, Исмајыл Османлынын, Исмајыл Әфәндијевин, Лүтфәли Абдуллајевин, Мүнәввәр Кәләнтәрлинин, Фирәнкиз Әһмәдованын, Лүтфијар Имановун, Хураман Гасымованын, нечә-нечә башга артистин, ханәндәнин, дирижорун, режиссорун Үзејир

әсәрләриндә парлајан исте'дады... Үзејирин досту, мәсләкдашы, бачанағы Мүслүм Магомајев... Үзејир јолунун лајигли давамчылары -- Гара Гарајев вә Фикрәт Әмиров, Нијази вә Асәф Зејналлы, Әфрасијаб Бәдәлбәјли вә Сәид Рүстәмов, Султан Һачыбәјов вә Чаһанкир Чаһанкиров, Чөвдәт Һачыјев вә Тофиг Гулијев... Үзејир бәјин бөјүк гардашы бәстәкар Зүлфүгар Һачыбәјов, јарадычылығынын илк дөврүндә Үзејир бәјин ән јахын јардымчысы олмуш, сонралар гүрбәтдә галан кичик гардашы Чејһун бәј ки, Үзејир бәј бу гардаш ајрылығынын хиффәтини вә нискилини өмрү боју чәкиб... Үзејир бәјин вәфалы һәјат јолдашы Мәлејкә ханым... Ү. Һачыбәјов јарадычылығынын, ирсинин арашдырычылары... Түркијәнин, Иранын, Русијанын, Гафгазын, Түркүстанын Үзејир бәјлә бу, ја дикәр шәкилдә јарадычылыг тәмасларында, мүхтәлиф мүнасибәтләрдә олмуш сәнәт, елм, сијасәт адамлары, мусиги, театр вә кино хадимләри -- Рәшад Нури Күнтәкин вә Сәид Нәфиси, Глазунов вә Сталин, Глиер вә Шостакович... Бүтүн бу адлар, Үзејир бәјлә бағлы һәр һансы факт, мә'лумат, тарих -- гаршыныздакы енсиклопедијада топланыб. Бүтүн бунлардыр -- Үзејир дүнјасы. Амма шүбһә јохдур ки, бу дүнјанын мәркәзи, тәмәли, бу дүнјаны ишыгландыран күнәш -- Үзејир бәјин өзүдүр.

1885-чи ил сентјабрын 18-дә (көһнә тәгвимлә 5-дә) Ағчабәдидә дүнјаја кәлмиш Үзејирин ушаглығы гәдим Гарабағымызын тачы олан Шушада кечиб. Үзејир дүһасынын гајнаглары да гарлы зирвәләрин, диби көрүнмәз учурумларын, дәрин дәрәләрин дөврәләдији, сәрин сәһәр нәсимләринин охшајыб тумарладығы, булаглары бал дадан Шушадыр -- көзәл Шушамыз, јаралы Шушамыз. Тарих боју бәлалы башына кәлән бүтүн кешмәкешләр ичиндә Шуша һәмишә өз јүксәк мә'нәви дәјәрләрини горујуб сахлајыб, ше'р вә мусиги мәчлисләриндән һеч вахт јадырғамајыб.

Бүлбүл сәсли ханәндәләри, устад чалғычылары мәшһур олан Шушаны Гафгазын консерваторијасы адландырыблар. "Гафгазын консерваторијасы" балача Үзејир үчүн дә илк мусиги мәктәби олуб. Тәбиәт Үзејир бәјдән һеч нә әсиркәмәјиб -- мисилсиз исте'дад, надир мусиги габилијјәти, ритм һисси, сајсыз-сонсуз мелодијалар јаратмаг бачарығы, ити зәка, күчлү јумор һисси, мөһкәм ирадә, еркән јашларындан ашкар олмуш мәгсәдјөнлүлүк. Бүтүн бу фитри Аллаһ веркиләри кечә-күндүз билмәјән әмәксевәрликлә, даима камилләшмәк еһтирасыјла, һәјат шөвгү вә јарадычылыг һәвәсијлә чилаланыб Үзејир Һачыбәјов дүһасыны јетишдирмишдир.

Бә'зән тәәччүбләнирләр: биткин мусиги тәһсили көрмәмиш Үзејир Һачыбәјов ијирми ики јашында "Лејли вә Мәчнун" кими операны, муғам операсыны нечә јарадыб? Ағзымызда муғам операсы дејириксә, даһа нәјә тәәччүбләнирик? Муғамын консерваторијасы Шушадыр. Һәр буз булағын башында, һәр дилбәр тәбиәт күшәсиндә јығышан мусиги мәчлисләри -- бу консерваторијанын синифләридир. Һәр ханәндә, һәр тарзән, каманчачы -- бу консерваторијанын профессору олмаса да, мүәллимидир. Амма профессорлары да вар; бүтүн Гафгазда, бүтүн Шәргдә ад чыхармыш муғам усталары -- мүғәнниләр, сазәндәләр. Һәр ифа мүкәммәл муғам дәрсидир. Бах һәмин бу муғам консерваторијасында Үзејир Һачыбәјов он дөрд јашына гәдәр тәһсил алыб. Габилијјәтли, зәкалы шакирд үчүн бу аз мүддәт дејил.

1899-чу илдә Гори мүәллимләр семинаријасына дахил оларкән Үзејир Һачыбәјов бура јалныз гулагларында сырға олмуш халг һавалары, ритмләријлә

кәлмәмишди, о Горијә һәм дә бөјүк ниҹәтләрлә допдолу бир үрәк кәтирмишди. Кәнч Үзејирин ән бөјүк арзусу, амалы халғына хидмәт етмәк, халғын маарифләнмәси, мәдәни инкишафы јолунда конкрет ишләр көрмәк иди -- дәрсликләр јазмаг, лүғәтләр тәртиб етмәк, башга дилләрдән бәдии әсәрләри азәри түркчәсинә чевирмәк. Еркән јашларындан гаршысында дуран мәсәләләри јахшы дәрк едән Үзејир һәјатда бојнуна дүшән әсас тарихи вәзифәсини дә чох тез дујмушду. Бу вәзифә милли опера јаратмаг вәзифәси иди. Һәлә 1897 -- 1898-чи илләрдә он үч јашлы ушаг икән Шушада көрдүју бир мусигили сәһнәчик Үзејир хәјалындан һеч вахт чыхмырды. Көркәмли драматург Әбдүррәһим бәј Һагвердијевин тәшәббүсүлә вә мәшһур ханәндә Чаббар Гарјағды оғлунун ифасында көстәрилән бу сәһнәчик "Мәчнун Лејлинин мәзары үстүндә" адланырды. Һәмин сәһнә балача Үзејири о гәдәр һәјәчанландырмышды ки, "операја бәнзәр бир шеј" јаратмаг фикринә дүшмүшдү.

Гәрибәдир ки, бу ушаг һәвәси, бу көврәк арзу он илдән -- чәми-чүмләтаны онча илдән сонра һәгигәтә чеврилди, һәјата кечди. Јалныз Үзејир өмрүнүн факты дејил -- милли мәдәнијјәт тарихимизин әһәмијјәтли һадисәси олду. Дүнја мусигисиндә јени мусиги -- сәһнә жанры -- муғам операсы јаранды. Үзејир бәј "операја бәнзәр бир шеј" јаратмады, јени бир жанр -- муғам операсы јаратды. 1908-чи ил јанварын 12-дә Бакыда, Һаҹы Зејналабдин Тағыјев театрынын бинасында илк Азәрбајҹан операсынын -- "Лејли вә Мәчнун"ун илк тамашасы көстәрилди. Даһи Мәһәммәд Füзулинин поемасы әсасында јаранмыш илк Азәрбајҹан операсы бүтүн Шәргин дә илк операсыдыр. Гоча Шәргин опера тарихи бу күндән башланыр. Бу шәрәфли салнамәдә илк ад -- 22 јашлы бәстәкар Үзејир Һаҹыбәјовун адыдыр.

Һәлә танынмадығы кәнчлик илләриндә дә, илк парлаг уғурлар дөврүндә дә, сонракы илләрин кениш шөһрәтли чағларында да Үзејир бәјә хас олан тәбии тәвазөкарлыг онун арашдырычыларыны һәрдән чаш-баш салыр. Һаҹыбәјовун "Лејли вә Мәчнун"да бәстәкарын өзү тәрәфиндән јазылмыш мусигинин аз олмасы һагтында сөзләрини бә'зән һәрфи мә'нада баша дүшүрләр. Бә'зән һәтта бу операны бир нөв халг мелодијаларынын јығыны, топлусу һесаб едирләр. Бир нечә ил бундан габаг "Лејли вә Мәчнун"ун партитурасы илк дәфә нәшр олунду. Бура муғам һиссәләри дејил, јалныз Үзејир Һаҹыбәјовун јаздығы мусиги парчалары дахил едилмишди. Бир даһа ајдын олду ки, бәстәкарын өз мусигисиндән ибарәт олан бу галын партитуранын һәчми бүтүн башга ән'әнәви опера партитураларынын һәчминдән аз дејил.

Вахтилә Азәрбајҹан мусигисинин инкишаф јолларына һәср етдији мәгаләләриндән бирини Y. Һаҹыбәјов "Лејли вә Мәчнун"дан "Короғлу"ја гәдәр" адландырмышды. О заман "Короғлу" операсы тәзәчә мејдана кәлмишди вә бәстәкар һаглы олараг гејд едирди ки, о һәм илк, һәм дә һәлә ки, сон Азәрбајҹан операсынын мүәллифидир. Она көрә дә Һаҹыбәјовун јарадычылыг јолу о дөврә гәдәрки Азәрбајҹан мусигисинин јүксәлиш јолуну әкс етдирирди.

Амма бу күн биз "Лејли вә Мәчнун"а архада галмыш мәрһәлә кими, мусигимизин ибтидаи пилләси кими, јери јалныз музеј олан асари-әтигә кими јанаша билмәрик. Бу күн "Лејли вә Мәчнун" бәлкә өз дөврүндә олдуғундан даһа артыг мүасир, тәзә, тәравәтли сәсләнир вә бүтүн бу өтән илләр әрзиндә сәһнәмизин бәзәји олараг галыр.

Москва вә Петербургда мусиги тәһсили алыб профессионал бәстәкар кими јетишән Үзејир Һачыбәјов вә онун чағдашлары, мәсләкдашлары, ардычыллары тәрәфиндән мүәјјәнләшдирилмиш, давам етдирилмиш јол -- мусигимизин мәкистрал јолудур. Амма һәр һалда "Лејли вә Мәчнун"дан -- "Короғлу"ја тезисинин өзү дә һансы мә'надаса мүәјјән дөврүн мәһсулудур. Үмумдүнја мусиги формаларынын Азәрбајчанда тәзә-тәзә тәсдиг олдуғу бу дөврүн даһијанә програм әсәри, шүбһәсиз "Короғлу" операсыдыр. Үзејир бәј "Короғлу"ну јалныз ројал архасында вә нот вәрәгләри гаршысында, чәтин ахтарышлар нәтичәсиндә јаратмады. Бу опера һәм дә кәскин ичтимаи-естетик мүбаһисәләрдә јүрүдүлән инсафсыз нигилист мүддәалара сәнәтин јенилмәз гүдрәтијлә верилән чаваб иди.

Ијирминчи илләрин мусиги мүбаһисәләринин, опера һагтында дискуссијаларын мәркәзиндә дуран нә иди? Јалныз тардан, каманчадан, муғаматдан јапышыб галмаг олмаз, мусигимиз дүнја сәнәтинин васитәләрини мәнимсәмәлидир -- нот системинә јиҹәләнмәли, хор, симфоник, камера, вокал жанрларыны, Авропа типли опера вә балет формаларыны јаратмалы, инкишаф етдирмәлидир. Бу ајдын һәгигәтдир, буну һамы гәбул вә тәсдиг едир, амма бу јолла ирәлиләмәк үчүн муғаматы гурбан вермәк, тары сусдурмаг лазымдырмы, вачибдирми, мүтләгдирми? "Оху тар, оху тар, сәни ким унудар?", јахуд "Охума тар, сәни истәмир пролетар!". Кимә гулаг верәсән? Инди јетмиш ил бундан габагкы мүбаһисәләрин гәрибә мәнтигинә вә бир чох һалларда мәнтигсизлијинә ришхәнд едиб ағыз бүзмәк, истеһзајла күлмәк чәтин иш дејил. Чәтин о күнләрин, о илләрин, о вахтын ичиндә јашаја-јашаја бу мүбаһисәләрдә гәти мөвге тутмаг иди. Чәтин ијирминчи илләрдә Үзејир бәј, Мүслүм Магомајев олуб Үзејирлијиндә, Мүслүмлүјүндә галмаг иди. Бу күн бизимчүн Тарих оланлар, о вахт онларчүн Тале иди.

Чәтин -- габағы, ирәлини, көләчәји көрмәк иди. Заман өзү тәсдиг етди ки, бүкүнкү бејнәлхалг мусиги диспутларында, фикир мүбадиләләриндә һәм "Короғлу"нун, һәм дә "Лејли вә Мәчнун"ун өз јери вар. Бүкүнкү динләҹичи үчүн "Лејли вә Мәчнун" да, дикәр муғам операларымыз да ән'әнәви Авропа опера формаларыјла јанашы, паралел мөвчуд олан тамамилә мүстәгил вә орижинал, тәкрарсыз сәнәт һадисәсидир. Муғам опералары ади опералардан "ибтидаилик-камиллик", "садәлик-гәлизлик", "үстүнлүк-ашағылыг" ме'јарларына көрә дејил, жанр хүсусијјәтләриҹә, бәдии васитәләриҹә, ифадә формаларыјла, үслубијјатыјла ајрылыр. Муғам опералары мәһз Азәрбајчан инчәсәнәтиндә Азәрбајчан дүһасынын јаратдығы, һеч јердә бәнзәри, тәкрары олмајан мүстәгил вә орижинал бир жанрдыр.

Сәнәтин мүхтәлиф жанрларында шаһ әсәрләр јаратмаг һүнәрдирсә, жанрын өзүнү јаратмаг беш гат һүнәрдир. Үзејир Һачыбәјов нәинки мүхтәлиф жанрларын ән јүксәк мәртәбәләринә галхмышдыр, о һәм дә мусигиҹә тамамилә јени жанрлар кәтирмишдир. Муғам операсы да бу гәбилдәндир, ән'әнәви оперетталардан әсаслы шәкилдә фәргләнән, азәри мусигисиндә јаранмыш вә тәшәккүл тапмыш орижинал мусигили комедијалар -- "Аршын мал алан", "Әр вә арвад", "О олмасын, бу олсун" да, халг чалғы аләтләри оркестри үчүн јазылмыш фантазијалар да...

"Севкили чанан" вә "Сәнсиз" дә үмуми романс анлајышларындан бир сыра спесифик хүсусијјәтләри илә ајрылан, тамамилә јени бир жанрын өрнәкләридир -- мусигили гәзәл жанрынын. Әкәр әдәби гәзәл миниатюр ше'римизин ән

популјар жанрларындандырса вә бу жанрда минләрлә шаир гәләмләрини сынамышдырса, мусиғили гәзәлләрин илк өрнәјини Үзејир бәј јаратмышдыр. Бөјүк бәстәкар үчүн мусиғидә јени жанр јаратмаг -- мәһз јени милли форма -- халғын әсрләр боју севиб әзизләдији, јашатдығы сәнәт ән'әнәләринә ујғун, доғма олан жанр јаратмаг иди. Бу әсрин әввәлләриндә Үзејир бәј "Аршын мал алан" мусиғили комедијасыны јаратмышды. Бу әсәрин мусиғиси күнәшлә, ишыгла доғдолудур. Бу мусиғи санки кәнчлик һәвәсиндән, һәјатын чаванлыг севинчләриндән, мәһәббәтдән јоғрулуб. "Аршын мал алан"ы һәјата, кәләчәјә инанан 28 јашлы кәнч јазыб. Бу мусиғидә мүәллифин дә, онун халғынын да кәнчлик руһу вар. Бу мусиғинин һәр сәдасы ојаныша, талејин хош игбалына гәти әмин олан бир халғын гәлбиндән гопуб кәлир. О дөврку Азәрбајчан сәнәтинин бәлкә дә һеч бир әсәриндә кәләчәјә инам, XX әсрә олан үмидләр "Аршын мал алан"дакы гәдәр парлаг ифадә олунмајыб.

XX әсрин сонунда башы мин бир бәла чәкмиш Азәрбајчан халғы өз азадлығы, ләјагәти, мүстәгиллији уғрунда мүбаризәјә галхаркән бу һәрәкатын чағырыш сәдасы јенә дә Үзејир бәјин мусиғиси олду -- "Короғлу" операсынын увертүрасы.

***

Үзејир Һачыбәјов XX әср Азәрбајчан мусиғисинин илк бөјүк јарадычысы олмагла бир сырада һәм дә бу мусиғисинин арашдырычысы, тәдгигатчысы, онун әсасларыны вә принсипләрини дәриндән-дәринә билән вә шәрһ едән, үмумиләшдирән, системләшдирән көркәмли алим иди. Мусиги мәсәләләринә аид нечә-нечә елми мәгаләсијлә бәрабәр азәри мусиғисинин нәзәри чәһәтләри үзәриндә узун илләрдән бәри чалышмаларынын ән санбаллы бәһрәси "Азәрбајчан халг мусиғисинин әсаслары" адлы фундаментал тәдгигаты олду.

"Короғлу"дан башга бүтүн мусиғили сәһнә әсәрләринин либретто мүәллифи олан Үзејир Һачыбәјов мәдәнијјәт тарихимизә һәм дә сон дәрәчә исте'дадлы бир драматург кими дахил олмушдур. "Аршын мал алан", хүсусилә дә "О олмасын, бу олсун" -- әдәби сүжетләри, персонажларын парлаг характерләри, диалогларының халғын дилиндә зәрби-мәсәлләрә чеврилмиш итилији, јумору, дузу илә Азәрбајчан комедијанәвислијинин классик әсәрләри сырасында -- Мирзә Фәтәли вә Мирзә Чәлил мәзһәкәләринин чәркәсиндәдир. Јери кәлмишкән ону да гејд етмәлијик ки, "Молла Нәсрәддин" журналында аз, ја чох нәшр олунмасындан асылы олмајараг Үзејир бәј бир јазычы, драматург, публисист кими "Молла Нәсрәддин" әдәби мәктәбинин јетишдирмәсидир, онун сајсыз-һесабсыз сијаси фелјетонларында Мирзә Чәлил руһу дујулур. "Үзејирин фелјетонларындан бир өзкә ај кәлир" дејән оппонентинә Үзејир бәј еjнилә Мирзә Чәлил кәскинлијијлә: "Әфәндим, хаһиш едирәм бундан сонра мәним јазыларымы ијләмәјәсиниз" чавабыны верир. Дөврүн елә бир мүһүм ичтимаи, сијаси проблеми јохдур ки, аловлу Үзејир публисистикасында өз әксини тапмасын.

Үзејир Һачыбәјов енсиклопедијасынын индики заманда чыхмасынын хүсуси мә'насы вар. Бу чохдан јетишмиш мәсәлә нә јахшы ки, мәһз бу илләрдә -- Азәрбајчанын мүстәгиллијини әлдә етдији илләрдә һәјата кечирилир. Чүнки бу енсиклопедија, тугалым, дөрд-беш ил бундан габаг чыхсајды јенә дә Үзејир бәјлә бағлы бүтүн һәгигәтләри демәк имканы олмајачагды. Үзејир Һачыбәјов өмүрлүјүнүн, сијаси вә ичтимаи һәјатынын сон дәрәчә мүһүм бир дөврү һагтында -- илк мүстәгил Азәрбајчан Республикасы дөврүндә 1918-1920-чи илләрдә-

ки фәалијјәти һагтында јарымчыг шәкилдә, үстүөртүлү данышмаг лазым кәлә-чәкди. Үзејир бәјин Мүсават партијасынын үзвү вә идеологларындан бири олмасы фактыны да, Азәрбајчан Демократик Республикасынын рәсми органы "Азәрбајчан" гәзетини гардашы Чејһун бәјлә бәрабәр, Чејһун бәј Парисә, сүлһ конфрансына кетдикдән сонра исә тәкбашына редактә етмәсини дә, бу гәзетдә истәр Чар Русијасынын, истәр Совет Русијасынын империалист, мүстәмләкәчи сијасәтини кәскин тәнгид едән јазыларыны да он ил, беш ил бундан габаг ачыб-ағартмаг олардымы? Бу илләрдә Үзејир бәјин Әһмәд Чавадын сөзләринә јаздығы "Чырпынырды Гара дәниз" маһнысынын Түркијәдә бу күн дә дилләр әзбәри олдуғуну бир нечә ил бундан габаг демәк олардымы? Нәһајәт, Үзејир бәјин Азәрбајчан Демократик Республикасынын милли маршынын (бу күн һәмин марш мүстәгил Азәрбајчанын Дөвләт Һимнидир) мүәллифи олдуғу да унутдурулмаға чалышылырды. Амма Үзејир һәјатынын, Үзејир шәхсијјәтинин, фәалијјәтинин ајрылмаз парчасы олан бу дөврү данмагла бөјүк сәнәткар һагтында там тәсәввүр јарада биләчәк бир енсиклопедија нәшр етмәк дә гејримүмкүн иди. Мәһз һәмин принсипдән чыхыш едәрәк бу енсиклопедијада башга бир ифрата да вармаг дүз олмазды -- јә'ни Үзејир бәјин совет дөврүндәки фәалијјәтини, Азәрбајчан мусиги гуручулуғу јолунда бөјүк хидмәтләрини вә бу хидмәтләрин јалныз халг тәрәфиндән дејил, дөвләт, һөкумәт, партија тәрәфиндән дә гијмәтләндирилмәсини данмаг олмаз. Мүстәсна һал кими Үзејир бәји -- кечмишдә Мүсават партијасынын үзвү олмуш бир адамы -- намизәдлик мәрһәләсини адлајараг бирбаша коммунист партијасынын үзвлүјүнә гәбул етмишдиләр. Сталинин "Короғлу" операсыны чох бәјәнмәси, Үзејир бәј јарадычылығы һагтында рәғбәтли сөзләри бөјүк бәстәкары кечмишинин вә харичдә олан гардашынын јаратдығы тәһлүкәләрдән горујурду. Ахы һәлә 20-чи илләрдә ФК органларында Азәрбајчан зијалыларынын көкүнү кәсмәји гаршыларына мәгсәд гојмуш үзү болшевик, ичи дашнак мүстәнтигләр Үзејир Һачыбәјовун тутулуб күллələнмәси һагтында сәнәдләр һазырламышдылар вә о вахт бөјүк милли фачиә ола биләчәк бу чинајәтин гаршысыны Нәриман Нәриманов алмышды. Сонракы илләр Мирчәфәр Бағыровун да Үзејир бәјә мүнасибәтиндә рәсми тәгдирләр ара-сыра тәһдидләрлә, мә'нәви тәзјигләрлә әвәз олунурду. Өмрү боју чох чәтин бир һәјат сүрүб Үзејир бәј. Әсрин әввәлләриндә мадди еһтијачлар, надан чызма-гарачыларын онун һәр әсәринә һүчумлары, ришхәндләри, тәһгирләри -- һәтта гәзетләрдә Үзејир бәјин карикатүрләрини дә чәкирдиләр. Совет дөврүндә гәдим мусиги ирсимизи данан ниһилисит руһлу болшевик комиссарлар вә онларын һавадарларыјла тәмкинли, амма принсипиал диспутлар, ән јахын достларыны -- Һүсејн Чавидләри, Әһмәд Чавадлары, Аббас Мирзә Шәрифзадәләри, Пәнаһ Гасымовлары итирдији репрессија илләри вә бу илләрдә Үзејир бәјин өз башы үстүндә дә асылмыш Дамокл гылынчы. "Бөјүк атамыз, рәһбәримиз Сталини" вәсф едән кантата јазмаг мәчбуријјәти. Дахили сарсынтылар, даими никаранчылыг, ән јахын адамларындан белә кизләдији изтираблар, әзаб-әзијјәтләр. Вә бүтүн бунлара галиб кәлмиш Үзејир руһу, Үзејир ирадәси, бүтөв бир милләтин јенилмәзлијини, варлығыны, шәрәфини ифадә едән өлмәз әсәрләр.

Үзејир Һачыбәјов дүһасынын бөјүклүјү вә мүрәккәблији һагтында ән дәгиг сөзләри бәстәкарын кәнчлик мәсләкдашы, Үзејирин өлүм хәбәрини мүһачирәтдә, вәтәндән дәмир пәрдәләрлә ајрылмыш узагларда ешидән Мәммәд Әмин Рәсулзадә демишдир:

"Башда бир һәвәскар олараг ишә башлајан Һачыбәјли, сонра кәнди-кәндини (өзү-өзүнү -- А.) јетишдирмиш, мусиги тәһсилини тамамламыш, нәтичәдә сөзүн Авропаји мә'насыјла оторитесини (нүфузуну -- А.) һәр кәсә танытмыш бир композитор олмушдур. Јазыг ки, болшевик режими Азәрбајчанын бу мүстәсна зәкасыны да кәнди диктаторлуғу алтына алмыш вә ону бајағы мәнфәәтләри үчүн сөмүрә булдуғча (истисмар етдикчә -- А.) сөмүрмүш вә вердији бир такым рәсми вә сијаси вәфә вә үнванларла ону "мәнимсәмишдир".

Фәгәт бејһуда, дәмир пәрдәнин архасында кәндисинә сүн'и маршлар јаздырылса да, Москвада омузу (чијни -- А.) диктаторун әлијлә охшадылса да, табуту башында Азәрбајчан мә'нәвијјәти илә илкәләри (әлагәләри -- А.) олмајан комиссарлар нөвбәдә дурсалар да Һачыбәјли Үзејири Азәрбајчандан, Азәрбајчан културундан вә Азәри Түрк тарихиндән кимсә ајырамаз! О, милли Азәрбајчан варлығынын мәснәдләри (дајаглары -- А.) арасында галачаг ајрылмаз бир дәјәрдир!"

Шүбһә јохдур ки, Үзејир Һачыбәјов енсиклопедијасы јалныз үзејиршүнаслар вә үмумән мусигишүнаслар тәрәфиндән дејил, кениш охучу күтләси тәрәфиндән дә мараг вә рәғбәтлә гаршыланачагдыр. Зәнкин Үзејир дүнјасыјла системли шәкилдә таныш олан охучулар бу енсиклопедијанын төшәббүкары Назим Ибраһимова, гијмәтли сораг китабынын јарадычыларына, мүәллифләринә, ичрачыларына, редакторларына, онун јүксәк елми-бәдии, полиграфик сәвијјәдә мејдана чыхмасы јолунда зәһмәт чәкәнләрин һамысына миннәтдарлыг һисси дујачаглар.

АНАР

22849

Абасова Ел
(д. 1932) —
Азәрб. әмәкда
нәтшүнаслыг
(1980). 1955
јир (1977—92
Бәстәкарлар
(1973—90)
ларының әк
дычылығыны
мишдир. Һ.-
драматуржи
онун симф.
апармышдыр
опера вә
(1961), «Y.
операсы» (1
(1975), «Үзе
јарадычылы
фија вә мә
Һачыбәјов»
нын мәс'ул
Аббас Сә
оғлу Мehд
1874—1918)
әллим. Азәр
тизмин көр
дәндир. М
кә «Јени м
әдәбијјатына
ликләрини ј
тәб» дәрсли
(«Тәрәгги»
№ 206) мүә
сәк гијмәтл
Аббасов
1930) — әд
ја е. д. (197
әдәби-бәдии
тәдгиг едир
сәнәткарлыг
говушан сә
фијаларында
драматуржи
касының и
хүсусијјәтлә
Аббасов
лу (1916—1
Азәрб. әмә

А

Абасова Елмира Әбдүлһәмид гызы (д. 1932) — мусигишүнас, педагог. Азәрб. әмәкдар инч. хад. (1967). Сәнәтшүнаслыг намизәди (1962), проф. (1980). 1955 илдән АДК-нда дәрс дејир (1977—92 илләрдә ректор). Азәрб. Бәстәкарлар Иттифагынын катиби (1973—90) олмушдур. Арашдырмаларынын әксәр һиссәси Һ.-ун јарадычылығынын тәдгигинә һәср едилмишдир. Һ.-ун әсәрләринин мусиги драматуржи вә үслуб хүсусијјәтләри, онун симф. методу барәдә тәдгигат апармышдыр. «Үзејир Һачыбәјовун опера вә мусигили комедијалары» (1961), «Ү. Һачыбәјовун «Короғлу» операсы» (1965), «Үзејир Һачыбәјов» (1975), «Үзејир Һачыбәјов. Һәјат вә јарадычылыг јолу» (1985) монографија вә мәгаләләрин мүәллифи, «Ү. Һачыбәјов» (1978) библиографијасынын мәс'ул редакторудур.

Аббас Сәһһәт (Аббасгулу Әлаббас оғлу Мећдизадәнин тәхәллүсү; 1874—1918) — шаир, һәким вә мүәллим. Азәрб. әдәбијјатында романтизмин көркәмли нүмајәндәләриндәндир. М. Маһмудбәјовла биркә «Јени мәктәб» (1909) вә «Түрк әдәбијјатына илк гәдәм» (1914) дәрсликләрини јазмышдыр. Һ. «Јени мәктәб» дәрслији һаггында мәгаләсиндә («Тәрәгги» гәзети, 11 сентјабр 1909, № 206) мүәллифләрин зәһмәтини јүксәк гијмәтләндирмишдир.

Аббасов Абдулла Әскәр оғлу (д. 1930) — әдәбијјатшүнас. Филолокија е.д. (1976), проф. (1980). Һ.-ун әдәби-бәдии вә публисист ирсини тәдгиг едир. «Үзејир Һачыбәјовун сәнәткарлығы» (1976) вә «Әбәдијјәтә говушан сәнәткар» (1985) монографијаларында, мәгаләләриндә Һ.-ун драматуржи әсәрләринин, публисистикасынын идеја-мәзмун, сәнәткарлыг хүсусијјәтләри ачыгланыр.

Аббасов Әскәр Мәммәдисмајыл оғлу (1916—1970) — театр рәссамы. Азәрб. әмәкдар инч. хад. (1964). 1945—49 илләрдә вә 1956 илдән Азәрб. Мусигили Комедија Театрында баш рәссам ишләмишдир. Һ.-ун «Аршын мал алан» (1959) вә «О олмасын, бу олсун» (1964) тамашаларының гурулушчу рәссамы иди.

Аббасов Әшрәф Чәлал оғлу (1920 — 1992) — бәстәкар, мусигишүнас, педагог. Сәнәтшүнаслыг намизәди (1952), проф. (1968). Азәрб. халг арт. (1990). Балача Әшрәфин бәстәләдији мелодијаларла таныш олан Һ. ону Бакыја дә'вәт едир. 1936 илдә Һ.-ун көмәклији вә һимајәдарлығы илә о, Бакы мусиги мәктәбинин бәстәкарлыг синфинә гәбул олунур. 1939 илдән АДК-да тәһсил аларкән Һ.-ун рәһбәрлији илә Азәрбајчан халг мусигисини нәзәри чәһәтдән өјрәнир. 1952 илдә «Үзејир Һачыбәјов вә онун «Короғлу» операсы» мөвзусунда диссертасија мүдафиә едир. О, «Гарача гыз» балетинин, үч мусигили комедијанын, симф., камера, инструментал әсәрләрин, маһны вә романсларын мүәллифидир.

Аббасов Мирзәли Һачаббас оғлу (1974—1943) — актјор, реж., драматург. Күрчүстан әмәкдар арт. (1928). Тифлис Азәрб. театрынын тәшкилатчыларындан олмуш, онун сәһнәсиндә Һ.-ун «Аршын мал алан» вә «О олмасын, бу олсун» мусигили комедијаларыны тамашаја гојмушдур.

Аббасов Һачаға Мүтәллиб оғлу (1888—1975) — актјор. Азәрб. халг арт. (1932). 1906—09 илләрдә Петровски—Портда (индики Маһачгала) азәрб.-лардан актјор труппасы јаратмыш, Тејмурханшурада (индики Бујнакск) театр ачмышдыр. Һ. «Шејх Сән'ан», «Рүстәм вә Сөһраб» операларынын либреттосу үзәриндә ишләјәркән о заман Тејмурханшурада јашајан Мәшәди Азәрә вә дәрбәндли Мирзә Сәмәндәрә ше'рләр јаздырыб көндәрмәји А.-дан хаһиш етмишди. А. хатирәләриндә бәстәкарын хаһишини јеринә јетирдијини көстәрмишдир.

Аббас Сәһһәт

Е. Аббасова

Ә. Аббасов

232249

M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası

Һ

Һагвердијев Әбдүррәһим бәј Әсәд бәј оғлу (1870—1933) — јазычы, драматург, ичтимаи хадим. Азәрб. әмәкдар инч. хад. (1928). 1891 илдә Петербург јол мүһәндисләри ин-туна дахил олмуш, ејни заманда, азад динләјичи кими Петербург ун-тинин шәрг факүлтәсиндә охумушдур. Илк драм әсәрләрини дә тәһсил илләриндә гələмә алмышдыр. «Бәхтсиз чаван», «Пәри-чаду» вә с. пјесләрин, «Аға Мәһәммәд шаһ Гачар» тарихи фачиәсинин, реалист нәср әсәрләринин («Мараларым» адлы һекаје силсиләси, «Хортданын чәһәннәм мәктублары» повести, «Бомба», «Шејх Шабан», «Мирзә Сәфәр» вә с. һекајәләри) мүәллифидир. Ү. Һачыбәјов 1897—98 илләрдә Шушада Һ.-ин рәһбәрлији вә Чаббар Гарјағды оғлунун ифасы илә көстәрилән «Мәчнун Лејлинин мәзары үстүндә» адлы сәһнәчикдә хорда иштирак етмишдир. 20 әсрин әввәлләриндән Бакыда јашајан Һ. бурада әдәби јарадычылыгла јанашы реж.-лугла да мәшғул олмуш, 1908 илдә «Лејли вә Мәчнун» операсынын илк тамашасына дирижорлуг етмишдир.

Һагвердијев Әјјуб Мәммәдәли оғлу (1911—1996) — актјор. Азәрб. халг арт. (1964). 1928 илдән өмрүнүн сонунадәк Нахчыван Мусигили Драм Театрында чалышмыш, бурада «О олмасын, бу олсун» вә «Аршын мал алан» мусигили комедијаларында Мәшәди Ибад вә Вәли ролларыны мәһарәтлә ојнамышдыр.

Һагвердијев Әли Һәсән оғлу (1939—1992) — мүғәнни (баритон). АДК-ны битирмиш, АОБТ-нин солисти олмушдур. Ү. Һачыбәјовун «Короғлу» вә «Лејли вә Мәчнун» операларында Һәсән ханын, Нофәлин партијаларыны уғурла ифа етмишдир. «О олмасын, бу олсун», «Аршын мал алан» вә «Үзејир өмрү» филмләриндә чәкилмишдир. «Аршын мал алан» мусигили комедијасынын граммофон валына јазылышында (1973) Солтан бәјин партијасыны охумушдур.

Һагвердијев Ханлар Мәммәд оғлу (1906—1980) — мүғәнни (лирик-драматик тенор). Азәрб. (1956) вә Түркмәнистанын (1939) әмәкдар арт. АДК-нын вокал шө'бәсиндә охумушдур (1928 — 31). 1931 — 62 илләрдә (фасиләләрлә) АОБТ-нын солисти олмуш, «Лејли вә Мәчнун» операсында Мәчнун вә Ибн Сәламын, «Әсли вә Кәрәм» операсында Кәрәмин партијаларыны ифа етмишдир. 1938—42 илләрдә Түркмәнистан Опера вә Балет Театрында «Короғлу» операсында Короғлу ролунда чыхыш етмишдир.

Ә. Ә. Һагвердијев

Һадрут — Азәрб. Респ.-нда шәһәр типли гәсәбә. Һадрут р-нунун мәркәзи. 1904 илдә Гори семинаријасыны битирән Һачыбәјов Чәбрајыл гәзасынын Һ. кәнд мәктәбинә мүәллим көндәрилмиш, бурада рус дили, һесаб вә мусигидән дәрс демиш, мәктәбә өз пулуна пианино алмышды. 1905 илдә ермәни-мүсәлман (Азәрб.) давасы башландығындан Һачыбәјов педагожи фәалијјәтини јарымчыг гојараг Бакыја көчмүшдүр.

«Һалымыза даир» —Һ.-ун мәгаләси. Редактору олдуғу «Һәгигәт» гәзетинин 1909 ил 29 декабр тарихли 4-чү сајында баш мәгалә кими дәрч едилмишдир. Бакы ш. һаггында мүлаһизәләрини ачыглајан мүәллиф ону Гафгазын әһалиси тәрәгги етмиш габагчыл шәһәри адландырыр. Лакин онун фикринчә, шәһәр чамаатынын һамысы ејни дәрәчәдә тәрәгги тапа билмәмишдир. Һ. көстәрир ки, тәзә әср инсанлары јашамаға чағырыр, амма Русијаны гәфләт јухусундан ојадан зәрбәдән (1905—1907 илләр ингилабы нәзәрдә тутулур) Бакынын өзүндә бир ојаныглыг мүшаһидә олунмур. Мүәллиф әһалини фикри ојаныша вә фәаллыға чағырыр.

сонажы. Һ. б. әсәрдә «милләтпәрәст» кими тәгдим олунса да, әслиндә комедијадакы бошбоғазчасына нитгләр сөјләјән дикәр «интелликентләр» ки-ми, онун да әсас мәгсәди һансы васитә илә олурса-олсун Мәшәди Ибаддан пул гопартмагдыр. Һ. б. боғаздан јухары данышыр, гејри-сәмимидир, онун фикир вә мүлаһизәләри һәр һансы ичтимаи јүкдән, халгын, милләтин талеји илә бағлы гајғы вә дүшүнчәләрдән халидир. Әксинә, мәшһур һамам сәһнәсиндә о, өзүнүн дә, һамбалын да ејни хәзнәдә чиммәсинә е'тиразыны билдирир вә бунунла да үзәринә көтүрдүјү «милләтпәрәст» адынын, әслиндә, ади бир маска олдуғуну сүбута јетирир. Мүәллиф Һ. б. симасында бош ибарәләр, тәмтәраглы чүмләләр вә әсассыз иддиалар архасында кизләнән бош, пуч, милләт гајғысындан узаг принсипсиз бир «интелликент» образы јаратмышдыр.

Һәсәнзадә (Сарычалы) Ахунд Мећди Мәшәди Искәндәр оғлу (1863—1942) — мүәллим. Тәбриздә алы дини тәһсил алмыш, Шушада мәдрәсәдә вә реални мәктәбдә шәриәтдән, әрәб вә фарс дилләриндән, классик әдәбијјатдан дәрс демишдир. Y. Һачыбәјовун илк мүәллими олмушдур. Бәстәкар классик әдәбијјаты она Һ.нин севдирдијини, фарс вә әрәб дилләрини мүәллиминин сајәсиндә дәриндән өјрәндијини дәфәләрлә е'тираф етмишдир. Үзејир бәј мүәллиминин өмрүнүн ахырынадәк она һәр ај тәгаүд верирди.

Һәсәнов Вагиф Ибраһим оғлу (д. 1949) — режиссор. Азәрб. әмәкдар инч хад. (1989), «Гызыл Дәрвиш» мүкафаты лауреаты (1994). 1984—85 ил театр мөвсүмүндә Азәрб. Мусигили Комедија Театрында Y. Һачыбәјовун «О олмасын, бу олсун», Анкара Дөвләт Опера вә Балет Театрында исә «Аршын мал алан» мусигили комедијаларыны тамашаја гојмушдур. «О олмасын, бу олсун» мусигили комедијасына 1989 илдә Анкара театрында, 1990 илдә исә Бурсанын (Түркијә) Әһмәд Вефик Паша ад. Дөвләт театрында да гурулуш вермишдир.

Һәсәнов Әшрәф Һәсән оғлу (1909 — 1983) — дирижор, педагог. Азәрб. халг арт. (1959), әмәкдар инч. хад. (1940). АДК-ны (1932) вә Москва консерваторијасыны (1938) битирмишдир. 1932—79 илләрдә АОБТ-нын дирижору олмуш, репертуарында Y. Һачыбәјовун «Лејли вә Мәчнун» вә «Короғлу» опералары башлыча јер тутмушдур. 1938 илдә Москвада кечирилән Азәрбајчан инчәсәнәти онкүнлүјүндә «Короғлу» операсына дирижорлуг етмишдир.

Һәсәнова Күлхар Ибраһим гызы (д. 1918)—мүғәнни (сопрано). Азәрб. халг арт. (1982). 1942 илдә Үзејир бәјин мәсләһәти вә јахындан көмәк-

К. Һәсәнова Чаһан хала ролунда.

лији илә АОБТ-на гәбул олунмуш, онун сәһнәсиндә Лејли, Лејлинин анасы («Лејли вә Мәчнун»), Әсли («Әсли вә Кәрәм»), Ханәндә гыз («Короғлу»), Чаһан хала («Аршын мал алан») ролларыны ифа етмишдир.

Һәтәмова Симузәр Рза гызы (д. 1921) — мүғәнни, муғам ифачысы. Ағдам Драм Театрында ишләмиш, «Аршын мал алан» мусигили комедијасында Телли, «Әсли вә Кәрәм» операсында Әсли ролларында чыхыш етмишдир. 1955 илдән АОБТ-нда чалышмыш, бурада Лејли, Лејлинин анасы («Лејли вә Мәчнун») ролларында чыхыш етмишдир.

Һидајәтзадә Исмајыл Һүсејн оғлу (1901—1951) — актјор, режиссор, театр хадими. Азәрб халг арт. (1938). Сәһнә фәалијјәтинә 1917 илдә пешәкар милли театр коллективләринин тамашаларында башламыш, 1920 илдән Бирләшмиш Дөвләт Театрынын драм труппасында (индики АДТ) актјорлуг етмишдир. Һ. һәм дә көркәмли реж. олмуш, Һүсејн Чавид, Ч. Чаббарлы, С. Рүстәм вә б. пјесләрини тамашаја гојмушдур. 1937 илдән өмрүнүн сонунадәк АОБТ-нын баш реж. ишләмишдир. «Короғлу» операсыны илк дәфә тамашаја гојмушдур; онун тамашаја вердији гурулуш Азәрб. опера сәнәти тарихиндә милли

И. Һидајәтзадә

Ү**зејир Һачыбәјов енсиклопедијасы.** Елми-редаксија
Һ 61(96) шурасынын сәдри Н. С. Ибраһимов. — Бакы, «Азәрбајҹан» нәшриҹјаты, 1996—304 сәһ.

Һ $\frac{4804000000-061(96)}{М\ 670(07)-96}$ Хүсуси—1996. Һ 61 Һачыбәјов

Јығылмаға верилмиш 25.08.94. Чапа имзаланмыш 14.11.96. Кағыз форматы 70×100$^{1}/_{16}$. Әдәби гарнитур. Офсет чап үсулу. Һәчми 19,0 физики чап вәрәги. Шәрти чап вәрәги 24,51. Учот-нәшр вәрәги 20,8. Тиражы 5.000. (I завод—3000). Сифариш 3622. Мүгавилә гиҹмәти илә.

«Азәрбајҹан» нәшриҹјаты,
370146, Бакы, Мәтбуат проспекти, 529-чу мәһәллә.